

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 79.07(477.62-2)"2014/2017"(045)

Г. І. Батичко

МИСТЕЦЬКІ ЗАХОДИ ЯК ЧИННИК КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

На підставі аналізу мистецьких заходів в м. Маріуполі 2014–2016 рр. виявлені основні особливості динаміки культурного простору регіону. Зазначено, що полікультурність Приазов'я, зумовлена особливостями заселення та розвитку регіону, в умовах активізації міграційних процесів, пов'язаних з «прифронтовим статусом» міста, набула нового звучання. Культурний центр регіону – місто Маріуполь – на сьогодні є місцем, де співіснують і розгортаються різноспрямовані мистецькі ініціативи. Нові жанрово-видові форми мистецьких заходів у поєднанні з традиційними створюють нову культурну платформу, що сприяє культуротворенню на особистісному рівні та самоідентифікації міста за рахунок підвищення активності міської громади.

Ключові слова: *регіональний культурний простір, мистецькі заходи, культуротворення, культура Приазов'я, Маріуполь, метамодернізм, арт-проект, арт-платформа.*

Українська культура на початку ХХІ століття переживає системну трансформацію, обумовлену як загальносвітовими процесами (становлення інформаційного суспільства, глобалізація), так і загостренням внутрішніх суспільно-політичних та економічних протиріч (революція Гідності, бойові дії на сході країни, «перезавантаження» економіки як реалізація євроінтеграційного вектору розвитку країни). Складність і суперечливість означених процесів приводить до необхідності формування нового світобачення на основі реінтерпретації культурного змісту (в сенсі *творення* нової якості на основі поєднання історичного і новітнього культуротворчого досвіду як національного, так і світового).

Наслідком істотного ускладнення життя стають есхатологічні настрої як щодо особистого майбутнього, так і країни в цілому. Своєрідним «рятувальним кругом» у цій ситуації здатне стати мистецтво, пізнання сенсу якого, на думку М. Хайдеггера, можна співставити хіба що з розв'язанням питання про сенс людського буття. Саме тому культурницькі заходи, попри несприятливість ситуації в цілому, останнім часом демонструють тенденцію до значного розширення діапазону мистецьких пошуків в прагненні створити «модерне обличчя» національної культури.

Процес творення нового – доволі складний і суперечливий, часто розвивається різновекторно, що значно ускладнює не тільки розуміння художніх процесів, але й сприйняття їх. Важливим чинником аналізу сучасної художньої культури є сформованість понятійно-категоріального апарату, що дозволяє виробити підходи до осмислення явищ сучасного мистецтва. Не випадково, останнім часом підсилилася тенденція до ґрунтового осмислення проблеми культуротворчості як екзистенціального самовизначення, способу самореалізації особистості. Показовими у цьому плані є розвідки українських культурологів як кінця ХХ століття (Ю. Афанасьєва, О. Воєводіна, В. Суханцевої), так і перших десятиліть ХХІ ст. (Г. Герасимович, О. Доманської, Н. Жукової, О. Кодьєвої, В. Леонтьєвої, О. Овчарук).

Аналіз публікацій останніх п'яти років демонструє цілий спектр розуміння культуротворчості як індивідуального художнього акту та культуротворення як процесу формування культурного простору. Діапазон розуміння культуротворчості коливається від «реалізованого у виконанні людини процесу креації та буття культури, її збереження і вдосконалення», «продукування культурних явищ» [10, с. 44] до «поширення руху (і саморуху) «пакетизованої» ціннісної інформації в індивідуальній людській формі [5, с. 132]. Культуротворення здебільшого пов'язується з процесом «синтезу інтелектуального і почуттєвого» як засобу культуротворення, притаманного суто інтелігенції [8, с. 90] як «ціннісної еліти» [7], або розширено як «спосіб зберегти особову ідентичність за допомогою засвоєння татрансформації культурних форм і оволодіння створеними раніше культурними смислами [3, с. 150]. Втім, попри різноспрямованість підходів до визначення феномену культуротворчості, всі автори вважають цей процес ключовим для розуміння культурної динаміки.

Наведені публікації містять корисний матеріал щодо аналізу та осмислення культурних явищ сьогодення. Водночас, здебільшого в якості прикладів реалізації теоретичних положень розглядається художня практика ХХ століття. Мистецьке ж життя сьогодення демонструє принципово нові підходи та тенденції, особливо на регіональному рівні, які потребують аналізу та осмислення. Цими міркуваннями і обумовлена актуальність даної статті.

Метою статті є виявлення ролі та значення мистецьких заходів в процесі культуротворення на прикладі Приазов'я, як культурного регіону України, і міста Маріуполя, як центру культурного регіону, зокрема.

Вибір культури Приазов'я (і Маріуполя) в якості об'єкта культурологічного аналізу є не випадковим. Так останнім часом за кількісними параметрами присутність цього міста південного сходу України в медійному просторі не поступається визнаним культурним центрам. Автор в попередніх публікаціях уже намагався ескізно окреслити особливості культурного простору м. Маріуполя, визначивши декілька парадигм в його історичному розгортанні. В публікації 2014 року реалії того часу дозволили побудувати доволі оптимістичну модель розгортання нової культурної парадигми – становлення Маріуполя як європейського міста [1, с. 18]. Оптимістичність цього прогнозу значно зменшилася після обстрілу Маріуполя у січні 2015 року. Сьогодні Маріуполь, опалений війною, знаходиться у безпосередній близькості до театру бойових дій і так званої Донецької народної республіки (ДНР). Саме тому докорінно змінилося як сприйняття міста, так і реалізація базового культурницького сценарію. Досягнення омріяної «європейськості» вимагає попередньої самоідентифікації міста в нових умовах.

Як завжди, найбільш влучні характеристики зміненої дійсності дають митці, що відчують їх на інтуїтивному рівні. Так, фотографи Валерій Мілосердов і Дмитро Сергеевна Книжковому Арсеналі у квітні 2016 року представили фото бук «WARIUPOL» (від «WAR» (англ. війна) – трансформація назви Маріуполь в сенсі місто, опалене війною), до якого увійшли знімки повсякденного життя в Маріуполі в атмосфері АТО. Атмосфера представленого проекту внутрішньо напружена, попри відсутність суто воєнних світлин. Розглядаючи створений арт-об'єкт, можна погодитися з журналісткою О. Єрохіною, яка стверджує, що сьогодні «Маріуполь – це місто яке на собі відчуло війну» [6]. В умовах загострення відчуття швидкоплинності життя змінилася система цінностей. Можливо, саме тому і зміни у ставленні до повсякденного буття тут відбуваються в прискореному темпі. Дійсно, конфлікт сприяв єднанню міської громади, формуванню толерантного ставлення до переселенців (оскільки кожний п'ятий з мешканців сучасного Маріуполя є таким), підсилив зацікавленість не тільки до спостереження, а й до участі в культурно-мистецькому житті

міста.

Означені прояви потребують осмислення емпіричного матеріалу. Для теоретичного аналізу культурної динаміки в якості інструментарію нами будуть залучені базові положення концепції метамодернізму, теорії, що дозволяє пояснити специфіку культурної динаміки на сучасному етапі. В цьому сенсі слухним є зауваження О. Овчарук щодо ролі людини в сучасній соціокультурній ситуації. Як зауважує автор, «прагнення до самоактуалізації утворює своєрідну «інерцію» руху, трансформацію життя людини, що «провокує» до більш високих онтологічних рівнів розвитку [13, с. 18]. Отже, завдяки культуротворчості особистість стає активним творцем, що не тільки наслідує уже відомі культурні форми, а й бере участь у новітніх, не зважаючи на недостатність досвіду.

Означений феномен має загальносвітовий вимір і поступово стає маркером нового століття. Саме тому і теоретичне осмислення культурних процесів на глобальному рівні призвело до обґрунтування нової теорії культурної динаміки, що отримала назву теорії метамодернізму. Авторами нової концепції виступили голландські філософи Тімотеус Вермюлен та Робін ван ден Аккер, які розглядають сутність сучасної культурної динаміки як «розгойдування» (осциляцію) між численними полюсами, що дозволяє реалізовувати безліч як колективних, так і індивідуальних культурницьких сценаріїв [2]. Згідно до означеної концепції культура являє собою єдиний «потік сенсів», складових загальної істини, в якому є місце для всіх проявів культуротворчості, оскільки кожен з елементів культури є важливим. В новій концепції немає місця для снобізму та зверхності, позаяк розподіл на елітарне і масове стає неактуальним. Внутрішні протиріччя нової системи мислення і забезпечують її просування шляхом постійного коливання між модерним та постмодерним світобаченням, водночас потребують від людини нового ставлення до власної життєвої позиції, оскільки досягнення мети (як індивідуальної так і суспільної) базується на творчій реалізації особистості.

Складність суспільно-політичної ситуації в рази підсилює поляриність культурного простору, отже й сприяє культурній динаміці. Культуротворення – динамічний процес особистісної самореалізації що впливає на формування та особливості розвитку культурного простору як середовища культури. Поляризація ж, в свою чергу, ускладнюється впливом інформаційних технологій, що значно прискорюють всі культурно-мистецькі процеси, оскільки стають впливовим комунікативним інструментом. Зважаючи на вкрай суперечливий та антиномічний розвиток культури України як в цілому, так і регіональний, саме означена концепція стає дієвим інструментом для оцінки та осмислення багатьох сучасних культурних явищ.

Художня культура посідає в цьому процесі важливе місце, оскільки спираючись на емоційний досвід, здатна формувати аксіологічну систему цінностей, яка впливає як на особистісний сценарій розвитку людини, так і на формування культури нації в цілому. Мистецькі заходи – система дій спрямована на формування естетичного смаку, що сприяє самореалізації особистості. В цьому сенсі мистецькі заходи, ініційовані як офіційними установами, так і громадськими організаціями, меценатами і волонтерами, професіоналами і аматорами стають реальним чинником впливу на формування культурного простору регіону, обумовлюючи його специфіку.

Спробуємо послідовно розглянути роль мистецьких заходів на кожному з етапів культурної динаміки регіону останніх трьох років. Період обраний не випадково, оскільки саме в цей час відбулися знакові для міста події: проголошення ДНР, а потім і звільнення міста, активізація бойових дій, що призвела до практично повної ізоляції міста – і поступове налагодження нормального життя при активній підтримці Збройних

сил України.

Точкою біфуркації для формування культурного простору міста стало друге півріччя 2014 року, коли напруга зростала кожного дня, а місто і його мешканці намагалися жити повсякденним життям в умовах постійної канонади і очікування захоплення. Головним змістом життя стало намагання вистояти в умовах підсилення загрози. На перший план виходять створення оборонних споруд, величезні бетонні тетраподи стають візуальною ознакою міста, що приготувалося до оборони. На чотири місяці (під час головування С. О. Тарути в обласній адміністрації) місту судилося навіть стати обласним центром. Здавалося б мистецькі заходи не на часі. Втім, саме в 2014 р. спостерігаються паростки нового типу культуротворчості: волонтерський рух, єднання міської громади, прагнення протистояти загрозам і підтримка інших регіонів. Місто відвідують знакові мистецькі колективи (ансамбль ім. Верьовки), а тетраподи, прикрашені національною орнаментикою, стають своєрідними арт-об'єктами.

2015 рік – час поступової стабілізації міського життя прагнення до само ідентифікації як українське місто, і навіть форпост «українськості». Мистецькі проекти цього часу набувають яскраво патріотичного забарвлення. Напередодні дня міста Маріупольською міською радою був організований святковий парад вишиванок, в якому взяли участь більше 12 000 жителів міста. Вперше в Маріуполі пройшов фестиваль хорових та вокальних колективів «Українська пісня єднає нас», що зібрав 23 творчих колективи всіх вікових категорій з Маріуполя та прилеглих селищ, і став справжнім святом української пісні. А у вересні 2015 Маріуполь вперше приймав XIV фестиваль української пісні «Червона Рута», в рамках якого виступило біля 150 виконавців зі всіх куточків України [4]. І кульмінацією, своєрідним розумінням своєї значущості стає запис відео звернення (ініціативна група «Вместе» та небайдужі громадяни) «Маріуполь чекає на «Океан Ельзи» (вересень 2015 року), яке призвело до благодійного концерту групи в травні 2016 року. Саме цей захід став найбільш масштабним (30000 учасників) та очікуваним. Це було випробування і для силових структур, бо забезпечення свята стало їхнім обов'язком. Цей мистецький захід став знаковим для Маріуполя та його мешканців, які зрозуміли, що здійснення нездійсненого є можливим в умовах творчої підтримки та консолідації зусиль.

Поступово Маріуполь стає прихистком для патріотично налаштованої інтелігенції міста Донецьк, які розглядають його як найбільш наближену до окупованих територій точку і починають на новому місці облаштовувати життя, відроджуючи культурницькі проекти, які уже були втілені в «довоєнному житті». Не випадково, мистецькі проекти, що з'являються завдяки ним стають помітними в місті і поступово набувають значення вільного мистецького простору, стаючи своєрідними «творчими лабораторіями».

Одним з таких проектів є «Izba» кафе-читальня в Маріуполі, проект реалізований переселенцем з Донецька Богданом Чабаном, іншим – арт-платформа «ТЮ», створена з ініціативи донецького графічного дизайнера Діани Берг. Обидва проекти є життєздатними, мають свою аудиторію. Створенню мистецької платформи «ТЮ» передували мистецькі акції: проведення виставок просто неба, запрошення до Маріуполя письменників та артистів. Можливо, саме активна позиція дончанки привернула увагу американської Агенції з міжнародного розвитку USAID. В своєму інтерв'ю Д. Берг зазначила, «що площа мистецтва, творчості, культурна площа – цете місце, де можливий ефективний діалог» [9]. Дійсно, на сьогодні арт-платформа – це місце, де можна обговорити важливі теми, зустрітися з концептуальними митцями, місце, що вимагає співтворчості від глядача, отже й сприяє його самореалізації. Перфоменси, нестандартні акції (на кшталт «монстрації»), спонукання до активних дискусій, – всі ці якості дозволяють арт-платформі виконувати роль каталізатора

культурного процесу.

Відчуття фронтірності загострює сприйняття мистецьких проєктів. Новітні прояви отримують підтримку, стають помітними в культурному просторі міста, спонукають до трансформації уже традиційних. Так, за офіційними даними Маріупольської міської ради кількість мистецьких та культурних заходів за останні три роки збільшилася майже вдвічі. В 2015 році їх було проведено 5300, тоді як лише за шість місяців 2017 року – 8127 [4]. Важливим є не тільки кількісний показник, але й якісний. Традиційними вже стало проведення в Маріуполі фестивалю класичної музики «Музичний листопад», фестивалю української музики «Червона Рута», вперше влітку 2017 буде проведено фестиваль популярної музики MRPL.CITY. Камерний муніципальний оркестр Ренесанс принципово оновив свою програму, додавши рокові композиції, вийшов за межі концертної зали, здійснив запис виступу безпосередньо в цеху металургійного комбінату. Всі ці приклади – ознака того, що саме мистецька царина стає тим середовищем, яке дозволяє ефективно простояти воєнній загрозі і будувати новий культурний простір, що дозволяє розцінювати Маріуполь як новий культурний центр Донецької області [11].

Реалізація культурницького сценарію «Маріуполь європейський» можлива лише за умови активізації міської громади. Залучення мешканців міста до культуротворчої діяльності шляхом проведення різноспрямованих та різномасштабних мистецьких заходів (за умови збереження їхньої поліваріантності та відсутності примусової селекції) здатне створити необхідне підґрунтя для досягнення поставленої мети.

Список використаної літератури

1. Батичко Г. І. Мистецькі об'єднання в культурному просторі Маріуполя / Г. І. Батичко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія. – 2014. – Вип. 8. – С. 16–24 ; Batychko H. I. Mystetski obiednannia v kulturnomu prostori Mariupolia / H. I. Batychko // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia : Filosofiia, kulturolohiia, sotsiologiia. - 2014. – Vyp. 8. – S. 16–24

2. Вермюлен Т. Что такое метамодернизм? [Электронный ресурс] / Т. Вермюлен, Р. ден Аккер; пер. с англ. Н. Зингер // Двоеточие. – Режим доступа: <https://dvoetochie.wordpress.com/2014/06/19/metamodernism/>; Vermyulen T. Chto takoe metamodernizm? [Elektronnyy resurs] / T. Vermyulen, R. den Akker; per. s angl. N. Zinger // Dvoetochie. – Режим доступа: <https://dvoetochie.wordpress.com/2014/06/19/metamodernism/>

3. Герасимович Г. Культуротворча сутність людини як соціальної істоти / Г. Герасимович // Львівський національний університет імені Івана Франка. Серія : Філософські науки. – 2010. – Вип. 13. – С. 149–155; Herasymovych H. Kulturotvorcha sutnist liudyny yak sotsialnoi istoty/ H. Herasymovych // Lvivskyi natsionaln yiuniversytet imeni Ivana Franka. Seriiia : Filosofskinauku. – 2010. – Vyp. 13. – С. 149–155

4. Департамент культурно-общественного развития Мариупольского городского совета [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://kultura-mariupol.org.ua/>; Departament kulturno-obshchestvennogo razvitiya Mariupolskogo gorodskogo soveta [Elektronnyy resurs] – Rezhim dostupa : <http://kultura-mariupol.org.ua/>

5. Доманська О. А. Культуротворча функція свідомості в контексті понять «національне» / О. А. Доманська // Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – 2014. – № 4. – С. 129–134; Domanska O. A. Kulturotvorcha funktsiia svidomosti v konteksti poniat «natsionalne» / O. A. Domanska // Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainyimeni P. I. Chaikovskoho. – 2014. – № 4. – S. 129–134

6. Ерохина О. Приграничье: как изменился Мариуполь за два года войны [Электронный ресурс] / О. Ерохина // УНІАН. – Режим доступа: <https://www.unian.net/war/1443742-prigraniche-kak-izmenilsya-mariupol-za-dva-goda-voynyi.html>; Yerokhina O. Prigraniche: kak izmenilsya Mariupol za dva goda voyny [Elektronnyy resurs] / O. Yerokhina // UNIAN. – Rezhim dostupa : <https://www.unian.net/war/1443742-prigraniche-kak-izmenilsya-mariupol-za-dva-goda-voynyi.html>

7. Жукова Н. А. Елітарність як компонент культуротворення: досвід неklasичної естетики / Н. А. Жукова. – Київ : ПАРАПАН, 2010. – 244 с.; Zhukova N. A. Elitarnist yak komponent kulturotvorennia: dosvid nekasychnoi estetyky / N. A. Zhukova. – Kyiv : PARAPAN, 2010. – 244 s.

8. Кодьєва О. П. Інтелігенція: засоби культуротворення / О. П. Кодьєва // Гуманітарний часопис. – 2011. - №4. – С.84–90; Kodieva O. P. Intelihentsiia: zasobykulturotvorennia / O. P. Kodieva // Humanitarnyi chasopys. – 2011. - №4. – S. 84–90

9. Кострова К. Тю! Из Мариуполя: как сделать людей свободными в военно-патриотическом городе [Электронный ресурс] / К. Кострова // Update. – Режим доступа: http://update.com.ua/istorii_tag924/tiu-iz-mariupolia-kak-sdelat-liudei-svobodnymi-v-voenno-patrioticheskom-gorode_n2870; Kostrova K. Tyu! Iz Mariupolya: kak sdelat lyudey svobodnymi v voenno-patrioticheskom gorode [Elektronnyy resurs] / K. Kostrova // Update. – Rezhim dostupa : http://update.com.ua/istorii_tag924/tiu-iz-mariupolia-kak-sdelat-liudei-svobodnymi-v-voenno-patrioticheskom-gorode_n2870

10. Леонтьева В. Культурологический процесс основания и начала : моногр. / В. Н. Леонтьева, - Харьков : Консум, 2003. – 216 с.; Leonteva V. Kulturologicheskii protsess osnovaniya i nachala : monogr. / V. N. Leonteva, - Kharkov : Konsum, 2003. – 216 s.

11. Мариуполь – новый культурный центр Донецкой области [Электронный ресурс] // Общественное ТВ Донбасса. – Режим доступа: <http://hromadske.dn.ua/stories/1121-maryupol-novyuy-kulturnyy-centr-doneckoy-oblasty>; Mariupol – novyy kulturnyy tsentr Donetskoj oblasti [Elektronnyy resurs] // Obshchestvennoe TV Donbassa. – Rezhim dostupa : <http://hromadske.dn.ua/stories/1121-maryupol-novyuy-kulturnyy-centr-doneckoy-oblasty>

12. Новостной сайт Мариуполя [Электронный ресурс] // Мариуполь. Новостной портал. – Режим доступа: https://mariupol.tv/art/mariupol/Novostnoi_sait_Maryupolia ; Novostnoy sayt Mariupolya [Elektronnyy resurs] // Mariupol. Novostnoy portal. – Rezhim dostupa : <https://mariupol.tv/art/mariupol/NovostnoisaitMaryupolia>

13. Овчарук О. Культурологічні виміри осмислення людини в постнеklasичній науковій парадигмі/ О. Овчарук// Культурологічна думка. – 2015. – № 8. – С.13–18; Ovcharuk O. Kulturolohichni vymiry osmyslennia liudyny v postneklasychnii naukovii paradyhmi / O. Ovcharuk // Kulturolohichna dumka. - 2015. – № 8. – S. 13–18

Стаття надійшла до редакції 05.05.2017

G. Batyckho

MUSIC ACTIVITIES AS A FACTOR OF CULTURE DEVELOPMENT: REGIONAL ASPECT

The contradictory nature of cultural processes in the context of changing cultural paradigms leads to the emergence of new theoretical concepts that allow us to comprehend the essence of the cultural dynamics of transitional epochs. One of the viable concepts of

contemporary culture studies is the theory of metamodernism (Timotheus Vermeulen and Robinvanden Akker), according to which the essence of cultural dynamics lies in "rocking" between numerous poles; that allows to implement a multitude of both collective and individual cultural scenarios. The achievement of the goal (individual or social) is based on the creative realization of the individual, which leads to an increase of the role of artistic culture as a factor in the harmonization of contradictory reality. In this sense, artistic events initiated by both official institutions and public organizations, sponsors and volunteers, professionals and amateurs, have a real impact on the formation of the cultural space of the region, determining its specificity.

An important factor in the development of the cultural space of the Azov region is its multicultural nature, due to the peculiarities of the settlement and development of the region. In the conditions of aggravation of the socio-political situation in 2014–2017, the "frontline status" of the city, multiculturalism, amplified by migration processes, gained a new meaning. Today, the city of Mariupol, being the cultural centre of the region, is a place where different artistic initiatives co-exist and unfold: festivals of classical and popular music, film festivals, folk holidays, concerts, professional and amateur art and photo exhibitions, traditional exhibitions (exhibition halls, art galleries). They coexist with the latest forms of presentation of works of art (art spaces, open-air installations, murals) in the city.

Monitoring of cultural and artistic events, based on the official reports of the Department of cultural and social development of Mariupol over the past three years, has shown an increase in the quantitative indicators (from 5000 to 8127 events) and qualitative changes as well (the differentiation of genres and forms). Based on the new organization of cultural space, the newest informal groups are formed, cultural projects are launched (art platform "TYU"), modern cultural spaces (a creative project for the development of youth "Khalabuda"). Strengthening of the differentiation of artistic events is a sign of intensifying the processes of cultural development that can become a catalyst for cultural dynamics, a factor of overcoming the periphery location of the regional cultural space thanks to increasing the activity of the urban community.

Key words: *metamodernism, regional cultural space, artistic events, cultural development, Azov region culture, Mariupol, art project, art platform.*

УДК 111.852.(4-15)''19''(045)

М. М. Бровко

ФЕНОМЕН АКТИВНОСТІ МИСТЕЦТВА В ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ ЕСТЕТИЦІ

Пошуки спрямовані на осмислення сутнісних параметрів як сучасного мистецтва зокрема, так і природи мистецтва взагалі приводять до з'ясування його активнотворчих властивостей, що віддзеркалюють його фундаментальні виміри. В історії естетичної думки ми зустрічаємо різні концептуальні підходи до цієї проблеми. Починаючи з античних часів феномен активності мистецтва в тій чи іншій формі аналізувався. Особливо важливими, цікавими і продуктивними є дослідження проблем в ХХ ст. і, зокрема, праці заїдноєвропейських вчених. Особливе місце в цьому напрямку є праці таких різних, але надзвичайно цікавих дослідників як З. Фрейд, К. Юнг і Ортега-і-